

CHRISTELIJKE KLASSIEKERS

C.S. Lewis
*Onversneden
christendom*

Inhoudsopgave

Woord vooraf 7

HOOFDSTUK 1

Goed en kwaad als verwijzing naar de zin van het heelal

1. De wet van de menselijke natuur	17
2. Tegenwerpingen	22
3. De Wet bestaat echt	27
4. Wat er achter de Wet zit	31
5. Er is reden tot ongerustheid	37

HOOFDSTUK 2

Wat christenen geloven

1. De rivaliserende beelden van God	43
2. De invasie	46
3. Een onthutsend alternatief	52
4. De volmaakte boeteling	57
5. De praktische conclusie	63

HOOFDSTUK 3

Christelijk leven

1. De drie onderdelen van de moraal	69
2. De 'kardinale deugden'	74
3. Sociale moraal	79
4. Moraal en psychoanalyse	84
5. Seksuele moraal	89
6. Het christelijk huwelijk	97
7. Vergeving	106

8. De grote zonde	111
9. Liefde	118
10. Hoop	122
11. Geloof	125
12. Geloof	130

HOOFDSTUK 4

Hoogst Persoonlijk en hoger

of:

Beknpte inleiding in de leer der Drie-eenheid

1. Maken en verwekken	137
2. De drie-persoonlijke God	143
3. In de tijd en boven de tijd	148
4. Gezonde besmetting	152
5. Koppige tinnen soldaatjes	157
6. Twee aantekeningen	160
7. Doen alsof	163
8. Is christelijke godsdienst moeilijk of niet?	169
9. Bezint eer gij begint	174
10. Aardige lui en nieuwe mensen	179
11. De nieuwe mensen	187

Aantekeningen van de vertaler	197
-------------------------------	-----

Woord vooraf

De inhoud van dit boek is eerst voor de radio uitgesproken en vervolgens gepubliceerd in drie boekjes met de titels *Broadcast Talks* (1942), *Christian Behaviour* (1943) en *Beyond Personality* (1944). In de gedrukte versie voegde ik hier en daar iets toe aan wat ik voor de microfoon had gezegd, maar verder bleef de tekst vrijwel ongewijzigd. Een radio-‘praatje’ moet zo veel mogelijk lijken op gewoon praten, vind ik; het moet niet klinken als een voorgelezen tekst. Daarom had ik in mijn praatjes alle samen-trekkingen en alle spreektaal-uitdrukkingen gebruikt die ik ook bij de normale conversatie gebruik. In de gedrukte versie schreef ik *don't* en *we've* in plaats van *do not* en *we have*. En overal waar ik voor de radio met mijn stemgeluid nadruk had gelegd op een belangrijk woord, liet ik dat woord cursief drukken. Ik neig er nu toe dit als een vergissing te zien – een ongewenste kruising tussen spreken en schrijven. Een spreker moet variaties van stem-geluid gebruiken omdat zijn medium zich daar van nature toe leent, maar een schrijver moet niet voor datzelfde doel cursive-ringen gebruiken. Hij heeft andere middelen om de sleutelwoor-den eruit te laten springen, en die moet hij gebruiken. In deze editie heb ik de samentrekkingen uitgeschreven en de cursiverin-gen meestal vervangen door een andere constructie van de desbe-treffende zinnen; maar hopelijk zonder iets te veranderen aan de ‘populaire’ of ‘gemeenzame’ toon die steeds mijn bedoeling was. Ik heb ook passages toegevoegd en geschrapt waar ik meende een bepaald deel van mijn onderwerp nu beter te begrijpen dan tien jaar geleden, of waar ik wist dat de oorspronkelijke versie door andere mensen verkeerd begrepen was.

De lezer zij gewaarschuwd dat ik geen hulp bied voor wie aarzelt tussen twee christelijke ‘denominaties’. U krijgt van mij niet te horen of u anglicaans, methodistisch, presbyteriaans of rooms-katholiek moet worden. Ik ga daar opzettelijk aan voorbij (zelfs de zojuist gegeven opsomming staat in alfabetische volgorde). Waar ik zelf sta, daarover hoeven we niet geheimzinnig te doen. Ik ben een heel gewone leek in de Engelse Kerk, niet bijzonder ‘hoog-’ en niet bijzonder ‘laag-kerkelijk’ en ook verder niets in het bijzonder. Maar in dit boek probeer ik niemand tot mijn eigen standpunt over te halen. Al zolang ik christen ben denk ik dat ik mijn niet-gelovige medemens geen betere, wellicht ook geen andere dienst kan bewijzen dan het uitleggen en verdedigen van het geloof dat bijna alle christenen van alle tijden met elkaar gemeen hebben. Dit denk ik om verschillende redenen. Ten eerste gaan de vragen die scheiding brengen tussen christenen vaak over diepe theologische of zelfs kerkhistorische kwesties, waarmee behalve echte experts niemand zich zou moeten bezighouden. Ik zou daarmee ver buiten mijn boekje gaan – ik zou veeleer zelf hulp nodig hebben dan anderen kunnen helpen. En ten tweede moeten we, denk ik, erkennen dat een bespreking van deze twistpunten op geen enkele manier zal bevorderen dat buitenstaanders het christelijk geloof omhelzen. Zolang we over die dingen praten en schrijven, is er veel meer kans dat zij zich van ieder christelijk kerkgenootschap afzijdig houden dan dat ze zich bij het jouwe zullen voegen. Onenigheden moeten we nooit ter sprake brengen buiten de kring van wie al tot het geloof zijn gekomen dat er één God is en dat Jezus Christus zijn enige Zoon is. Ten slotte kreeg ik de indruk dat er al veel meer en betere schrijvers bezig waren met deze controversiële zaken dan met het verdedigen van wat Baxter noemt *mere Christianity* – ‘onversneden’ christendom. De frontlinie leek daar waar ik het best kon dienen tevens dunner dan elders te zijn. Als vanzelf ging ik daarop af.

Voor zover ik weet waren dat al mijn beweegredenen, en ik zou het plezierig vinden als er geen wilde conclusies werden getrokken uit mijn stilzwijgen over bepaalde twistpunten.

Dit stilzwijgen hoeft bijvoorbeeld niet te betekenen dat ik zelf geen standpunt inneem. Soms doe ik dat inderdaad niet. Er spelen tussen christenen wel vragen waarop volgens mij het antwoord ons niet gegeven is. Op enkele daarvan zal ik het antwoord misschien nooit weten; als ik, zelfs in een betere wereld, die vragen stelde, dan zou ik (voor zover ik zie) wellicht het antwoord krijgen dat een veel grotere vraagsteller al eens kreeg: ‘Wat gaat het u aan? Volg gij Mij.’ Maar er zijn ook kwesties waarin ik wel degelijk een standpunt heb, terwijl ik er toch over zwijg. Want ik gaf hier geen exposé van iets dat ik ‘mijn geloof’ zou kunnen noemen, maar van het ‘onversneden’ christelijke geloof, een geloof dat is wat het is en was wat het was lang voordat ik geboren werd, ongeacht of het mij wel of niet bevalt.

Sommige mensen trekken ongegronde conclusies uit het feit dat ik over de Heilige Maagd Maria niets anders zeg dan wat beleden wordt met de maagdelijke geboorte van Christus. Maar is de reden waarom ik dat doe dan niet duidelijk? Door meer te zeggen dan dat zou ik mij meteen op uiterst controversieel terrein begeven. En er bestaat tussen christenen geen strijdpunt waarmee je voorzichtiger moet omgaan dan met dit. De rooms-katholieke overtuigingen op dit punt gaan niet alleen gepaard met de hartstocht die bij iedere oprechte religieuze overtuiging gebruikelijk is, maar (heel vanzelfsprekend) ook met het bijzondere en als het ware ridderlijke gevoel dat een man heeft wanneer de eer van zijn moeder of van zijn geliefde op het spel staat. Het is erg moeilijk op dit punt andersdenkend te zijn op een manier die voor hen niet zowel ploertig is als ketters. En omgekeerd roept de protestantse overtuiging die hier tegenover staat gevoelens op die recht naar de wortels van iedere vorm van monotheïsme gaan. Radicale protestanten zien het onderscheid tussen Schepper en schepsel (hoe heilig dat schepsel ook moge zijn) in gevaar komen; ze zien het polytheïsme weer de kop opsteken. Vandaar dat je op dit punt zo moeilijk andersdenkend kunt zijn op een manier die voor hen niet nog erger is dan ketters – heidens. Als er één onderwerp geschikt is om een boek over ‘onversneden’ christendom te doen mislukken – als er

één onderwerp is waar je als lezer niets aan hebt wanneer je nog niet gelooft dat de zoon van deze maagd God is – dan is het dit.

Merkwaardig genoeg kun je uit het feit dat ik over twistpunten zwijg niet eens opmaken of ik ze wel of niet van belang vind. Want dat is nu juist een van de twistpunten. Een van de dingen waarover christenen het met elkaar oneens zijn is het belang van hun onenigheden. Beginnen er twee christenen van verschillende denominaties met elkaar te discussiëren, dan duurt het meestal niet lang of een van beiden vraagt of een bepaalde zaak ‘nu eigenlijk wel aan de orde is’, waarop de ander dan zegt: ‘Wel aan de orde? Kom nou, dit is de spil waar alles om draait.’

Al het voorgaande dient alleen om duidelijk te maken wat voor soort boek ik heb geprobeerd te schrijven, en absoluut niet om de verantwoordelijkheid voor mijn eigen overtuigingen te verdoezelen of uit de weg te gaan. Daar hoeven we, zoals ik al zei, niet geheimzinnig over te doen. Om met Uncle Toby te spreken: ‘Ze staan in het *Common-Prayer Book* te lezen.’

Het grote gevaar was dat ik eigenaardigheden van de Engelse Kerk of (erger nog) van mijzelf als algemeen-christelijk zou presenteren. Ik probeerde mij hiertegen in te dekken door het manuscript van wat nu het tweede gedeelte is naar vier kerkelijke voorgangers te sturen (anglicaans, methodistisch, presbyteriaans en rooms-katholiek) met het verzoek om kritiek. De methodist vond dat ik niet genoeg had gezegd over Geloof, de rooms-katholiek dat ik een beetje te ver was gegaan waar ik het belang van theorieën over de Verzoening relativeerde. Verder waren we het alle vijf met elkaar eens. De andere delen heb ik niet op die manier laten doorlichten, want de verschillen van inzicht die hier tussen christenen kunnen opduiken zouden verschillen zijn tussen individuen of denkrichtingen, en niet tussen denominaties.

Voor zover ik het beoordelen kan aan de hand van recensies en van de talloze brieven die ik ontvang, is dit boek, hoe gebrekkig ook in andere opzichten, in elk geval geslaagd als uiteenzetting van een gemeenschappelijk, akkoord bevonden,

centraal, ofwel ‘onversneden’ christelijk geloof. Het zou daarom misschien iets kunnen betekenen als bestrijding van de gedachte dat je door de twistpunten te vermijden alleen maar een vage, bloedeloze grootste gemene deler overhoudt. De g.g.d. blijkt niet alleen iets positiefs, maar iets prikkelends te zijn. Hij is van alle niet-christelijke overtuigingen gescheiden door een afgrond waarmee zelfs de grootste tegenstellingen binnen het christendom niet te vergelijken zijn. Mocht ik geen directe bijdrage tot hereniging hebben geleverd, dan heb ik misschien toch duidelijk gemaakt waarom die hereniging er zou moeten komen. Ik heb in elk geval weinig gemerkt van het legendarische *odium theologicum* bij overtuigde leden van verschillende kerkgenootschappen. Vijandigheid kwam ik meer tegen bij randfiguren zowel binnen als buiten de Engelse Kerk, mensen die zich niet bepaald gebonden weten aan een kerkgenootschap. Hier gaat voor mij een merkwaardige troost van uit. Juist het centrum van elk genootschap, waar haar trouwste kinderen zich ophouden, zit het dichtst bij dat van alle andere genootschappen – in de geest zo niet in de leer. En dit doet vermoeden dat er in elk van die centra iets zit, of Iemand zit, die niettegenstaande alle variatie van overtuiging, alle karaktersverschillen, alle herinnering aan wederzijdse vervolging, met dezelfde stem spreekt.

Tot zover over mijn lacunes in de leer. In het derde deel, dat over ethiek gaat, heb ik ook een paar dingen stilzwijgend overgeslagen, maar om een andere reden. Sinds de tijd dat ik als infanterist diende in de Eerste Wereldoorlog heb ik altijd een hekel gehad aan lieden die zelf buiten schot blijven en intussen de mensen aan het front tot hun plicht roepen. Zo komt het dat ik niet graag veel over zonden zeg waartoe ik zelf geen verleiding voel. Ik denk dat er geen mens is die alle verleidingen ondergaat. Het geval wil dat de neiging waardoor mensen tot gokken overgaan bij mij ontbreekt; en hier moet ik ongetwijfeld voor betalen met een gebrek aan de goede neiging waarvan die slechte een uitwas of ontaarding is. Ik voelde me daarom niet bevoegd om advies te geven over toelaatbare en niet-toelaatbare vormen van gokken – als er een toelaatbare vorm bestaat, want

zelfs dat meen ik niet te weten. Ook heb ik niets gezegd over geboorteregeling. Ik ben geen vrouw en zelfs niet getrouwd, en ook geen priester. Ik vond dat het niet aan mij was iets stelligs te beweren over vormen van leed, gevaar en opoffering die mijzelf niet kunnen raken; ik heb ook geen herderlijk ambt dat mij hiertoe verplicht.

Veel grotere bezwaren zou men kunnen hebben – en zijn ook naar voren gebracht – tegen mijn gebruik van het woord *christen* in de betekenis van ‘iemand die de algemeen-christelijke leer onderschrijft’. Zo wordt mij gevraagd: ‘Wie bent u dan wel, dat u een regel opstelt om uit te maken wie er christen is en wie niet?’ – of: ‘Zouden er niet heel veel mensen zijn die niet in deze leer kunnen geloven maar die veel meer waarlijk christen zijn, de geest van Christus veel dichter benaderen dan sommige mensen die wel geloven?’ Dit bezwaar is in zekere zin heel terecht, heel welwillend, heel spiritueel, heel fijngevoelig. Het is alles wat mooi en aardig is, behalve bruikbaar. Je kunt de taal nu eenmaal niet gebruiken (zonder rampen te veroorzaken) op de manier waarop mensen met dit bezwaar het doen. Ik zal proberen dit duidelijk te maken met de geschiedenis van een ander, veel minder belangrijk woord.

Het woord *gentleman* duidde oorspronkelijk op iets herkenbaars: iemand met een familiewapen en met enig grondbezit. Wanneer je iemand ‘een *gentleman*’ noemde, dan was dat geen compliment; je maakte alleen maar melding van een feit. Als je zei dat iemand niet ‘een *gentleman*’ was, dan was dat geen belediging; je verstreekte informatie. Het had niets tegenstrijdigs wanneer je zei dat Piet een leugenaar en een *gentleman* was, net zomin als wanneer je tegenwoordig zou zeggen dat Jan een dwaas is en doctorandus. Maar toen kwamen er mensen die de – o zo terechte, welwillende, spirituele, fijngevoelige, zo alles behalve bruikbare – opmerking maakten: ‘Ja maar waar het bij een *gentleman* om gaat is toch niet het wapenschild en het grondbezit, maar zijn gedrag? De ware *gentleman* is toch zeker hij die zich gedraagt zoals het een *gentleman* betaamt? In die zin is Klaas toch veel meer een *gentleman* dan Piet?’ Ze bedoelden

het goed. Eerbiedwaardig en hoffelijk en dapper zijn is natuurlijk veel belangrijker dan het bezit van een familiewapen. Maar het is niet hetzelfde. Erger nog: het is niet iets waar iedereen hetzelfde over denkt. Iemand in deze nieuwe, beschaafde betekenis aanduiden als *gentleman* dient in feite niet meer om informatie over iemand te verstrekken maar om hem te prijzen. Zeggen dat iemand géén *gentleman* is, dient alleen nog maar als belediging. Als een woord niet meer als omschrijving dient en alleen nog maar als loftuiting, dan vertelt het je geen feiten meer over de bedoelde zaak; het vertelt je alleen iets over de houding van de spreker tegenover die zaak. ('Lekker' eten betekent slechts eten dat de spreker lekker vindt.) Is de aanduiding 'een *gentleman*' eenmaal uit haar grove, objectieve oude betekenis wegverfijnd en -vergeestelijkt, dan duidt zij op niet veel anders meer dan op iemand die bij de spreker in de smaak valt. Vandaar dat *gentleman* nu een nutteloos woord is. We hadden al een heleboel loftuitingswoorden, dus daar hadden we dit niet voor nodig; maar als iemand het nu (bijvoorbeeld in een geschiedenisboek) in de oude betekenis wil gebruiken, kan dat alleen nog maar met toelichtingen. Voor dat doel is dit woord nu verknoeid.

Als we toelaten dat de mensen de betekenis van het woord *christen* beginnen te vergeestelijken en beschaven – of misschien noemen ze het wel 'verdiepen' – dan zal ook dit woord snel zijn nut verliezen. In de eerste plaats zullen de christenen zelf er nooit iemand mee kunnen aanduiden. Het is niet aan ons, te zeggen wie er ten diepste wel of niet de geest van Christus benadert. We kunnen niet in het hart van mensen kijken. We kunnen er niet over oordelen; het is zelfs verboden te oordelen. Het zou ontzaglijk arrogant zijn te zeggen dat een gegeven persoon wel of niet een christen is in deze beschaafde betekenis. En een woord waar je niets mee kunt aanduiden is natuurlijk niet erg bruikbaar. En de niet-gelovigen – ongetwijfeld zullen zij dit woord vrolijk in de beschaafde betekenis gebruiken. In hun mond wordt het gewoon een loftuitingswoord. Noemen ze iemand een christen, dan bedoelen ze dat ze die persoon een goed mens vinden. Maar zulk woordgebruik is dan geen verrijking

van de taal, want we hebben al het woordje *goed*. Intussen is het woord *christen* verknoeid voor ieder mogelijk nuttig doel.

We moeten ons daarom houden aan de oorspronkelijke, voor de hand liggende betekenis. De benaming *christen* werd het eerst gebruikt in Antiochië (Handelingen 11:26) voor ‘de discipelen’, voor hen die het onderwijs van de apostelen aannamen. Deze aanduiding wordt beslist niet gereserveerd voor degenen die alles uit dit onderwijs haalden wat erin zat. Zij wordt beslist niet uitgebreid tot degenen die in een beschaafde, geestelijke, innerlijke zin ‘de geest van Christus veel dichter benaderden’ dan de wat minder geslaagde discipelen. Dit is geen theologische of ethische kwestie. Het is alleen maar een kwestie van woorden zo gebruiken dat iedereen weet wat er bedoeld wordt. Als iemand de christelijke leer onderschrijft en daarbij een leven onder de maat van het christelijke leidt, is het veel duidelijker wanneer je zegt dat zo iemand een slechte christen is dan wanneer je zegt dat hij geen christen is.

Ik hoop dat er geen lezers zullen zijn die menen dat ‘onversneden’ christendom hier wordt voorgesteld als een alternatief voor de belijdenissen van de bestaande kerkgenootschappen – alsof je hieraan de voorkeur zou kunnen geven boven congregationalisme of oosterse orthodoxie of wat dan ook. Het is meer een soort hal met deuren waardoor je verschillende zalen kunt binnengaan. Als ik iemand die hal in kan krijgen, zal daarmee mijn doel bereikt zijn. Maar pas in die zalen, en niet in de hal, vind je een haard, kun je gaan zitten, en is er te eten. De hal is een plaats waar je wacht, waar je kijkt welke van de diverse deuren er open gaan – niet een plaats om te wonen. Voor dat doel is, denk ik, zelfs de slechtste zaal (welke dat ook zijn mag) nog te prefereren. Weliswaar zullen sommige mensen misschien heel lang blijken te moeten wachten in de hal, terwijl anderen bijna ogenblikkelijk zeker weten op welke deur ze moeten kloppen. Ik weet niet waarom dit verschil er is, maar wel weet ik zeker dat God nooit een mens laat wachten als Hij niet ziet dat wachten goed voor die mens is. Als je dan in jouw zaal komt, zal blijken dat het lange wachten je iets goeds heeft opgeleverd

wat je anders zou missen. Maar je moet het wel als wachten beschouwen, en niet als wonen. Je moet blijven bidden om licht; en uiteraard moet je ook al in de hal beginnen gehoorzaamheid te oefenen aan de regels die voor het hele huis gelden. En bovenal moet je vragen welke deur de juiste is, niet van welke deur de panelen en de beschildering je het best bevallen. Of in gewone taal – de vraag moet nooit zijn: ‘Vind ik dit een aardig soort kerkdienst?’ maar: ‘Is dit ware leer; is hier het heilige? Dringt mijn geweten me deze kant op? Is mijn tegenzin om op deze deur te kloppen te wijten aan mijn hoogmoed, of alleen maar aan mijn smaak, of aan mijn persoonlijke afkeer van deze deurwachter?’

Heeft u uw eigen zaal gevonden, wees dan vriendelijk voor wie een andere gekozen heeft en voor wie nog in de hal staan. Als zij zich vergissen, dan hebben zij des te harder uw gebed nodig; en als zij uw vijanden zijn, dan heeft u het bevel om voor hen te bidden. Dat is een van de regels voor het hele huis.

HOOFDSTUK I

Goed en kwaad als verwijzing naar de zin van het heeal

I

DE WET VAN DE MENSELIJKE NATUUR

Iedereen heeft wel eens mensen horen ruzie maken. Soms klinkt het grappig, soms alleen maar onaangenaam; maar hoe het ook klinkt, er valt geloof ik iets heel belangrijks te leren uit het soort dingen dat je die mensen dan hoort zeggen. Ze zeggen dingen zoals: 'Wat zou je ervan vinden als ze tegen jou zo deden?' – 'Dat is mijn stoel, ik zat hier het eerst' – 'Laat hem met rust, hij doet jou toch ook niets?' – 'Waarom zou jij mogen voorpiepen?' – 'Geef mij een stukje van jouw sinaasappel, jij kreeg er toen ook een van mij' – 'Kom op, je hebt het beloofd'. Zulke dingen zeggen mensen iedere dag, geschoolde mensen zowel als ongeschoolde en kinderen zowel als volwassenen.

Wat mij in dit alles nu interesseert is dat iemand die zulke opmerkingen maakt daarmee niet alleen zegt dat het gedrag van de ander hem toevallig niet aangenaam is. Zo iemand beroept zich op een of andere gedragsnorm en verwacht dat de ander die ook kent. En die ander zegt maar heel zelden 'Hoepel toch op met je norm'. Bijna altijd probeert hij vol te houden dat hij niet echt in strijd met de norm heeft gehandeld, of anders dat er een speciaal excuus voor was. Hij beweert dan dat er in dit bepaalde geval een speciale reden is waarom de persoon die hier het eerste zat toch niet mag blijven zitten, of dat de zaken heel anders lagen toen hij dat stuk sinaasappel kreeg, of dat er iets gebeurd is waardoor hij van zijn belofte is ontslagen.

Je krijgt sterk de indruk dat beide partijen denken aan een wet of regel voor eerlijk of fatsoenlijk of moreel handelen of hoe je het maar noemen wilt, waarover zij het in feite eens zijn. En dat is ook zo. Als ze daar niet aan dachten, dan zouden ze natuurlijk nog wel als dieren kunnen vechten, maar ze zouden geen ruzie kunnen maken in de menselijk zin van het woord. Ruzie maken betekent proberen aan te tonen dat de ander fout is geweest. En dat is een zinloze onderneming zolang je niet samen een vorm van overeenstemming hebt bereikt over wat Goed en wat Fout is, net zoals het geen zin heeft te zeggen dat een voetballer in overtreding is zolang er niet een zekere overeenstemming bestaat over de regels van het voetbalspel.

Deze wet of regel voor goed en fout, of goed en kwaad, werd vroeger de Natuurwet genoemd. Als we tegenwoordig spreken van ‘natuurwetten’, bedoelen we meestal dingen zoals zwaartekracht of erfelijkheid of scheikundige wetten. Maar wanneer vroegere denkers over de Wet van Goed en Kwaad spraken als ‘de Natuurwet’, dan bedoelden zij de Wet van de Menselijke Natuur. Hun gedachte daarbij was dat alle lichamen onder de wet van de zwaartekracht vallen en alle organismen onder de biologische wetten, en dat er zo ook een wet is voor het schepsel dat mens heet – met dit grote verschil, dat een lichaam niet de keuze heeft om de wet van de zwaartekracht al of niet te gehoorzamen, terwijl een mens de keuze heeft om de wet van de menselijke natuur te gehoorzamen of te overtreden.

Je kunt dit ook anders zeggen. Ieder mens is op ieder moment onderworpen aan diverse wettenstelsels, maar bij slechts één daarvan heb je de vrijheid om het te overtreden. Als lichaam is een mens onderworpen aan de zwaartekracht, een wet die hij niet kan overtreden; laat je iemand midden in het luchtruim los, dan heeft hij even weinig keus om wel of niet te vallen als een steen. Als organisme is hij onderworpen aan verschillende biologische wetten, die hij net zo min kan overtreden als een dier dat kan. Dat wil zeggen: de wetten die hij met andere dingen gemeenschappelijk heeft kan hij niet overtreden, maar de wet die speciaal zijn menselijke natuur betreft, de wet die hij niet

met dieren of planten of anorganische dingen gemeenschappelijk heeft, is de wet die hij overtreden kan als hij dat wil.

Deze wet werd de Natuurwet genoemd omdat de mensen dachten dat iedereen hem van nature kende en niet van anderen hoefde te leren. Ze bedoelden daar natuurlijk niet mee dat je nooit eens hier of daar een zonderling kon tegenkomen die er geen weet van had; je komt ook wel eens iemand tegen die kleurenblind of toondoof is. Maar wat de mensheid als geheel betrof meenden ze dat de menselijke idee van fatsoenlijk gedrag voor iedereen duidelijk was. En ik geloof dat ze daar gelijk in hadden. Als ze geen gelijk hadden, zou alles wat we over de oorlog hebben gezegd onzin zijn. Wat had het voor zin te zeggen dat de vijand fout was als het Goede niet een werkelijkheid is die de nazi's ten diepste evengoed kenden als wij en die zij in praktijk hadden moeten brengen? Als zij geen idee hadden gehad van wat wij met 'goed' bedoelen, dan hadden we misschien nog wel tegen ze moeten vechten, maar we hadden het hun evenmin kwalijk kunnen nemen als de kleur van hun haar.

Ik weet dat volgens sommige mensen het idee van een Natuurwet of van fatsoenlijk gedrag waarvan alle mensen weet zouden hebben niet deugt, omdat er in verschillende beschavingen en verschillende tijden ook heel verschillende moraalstelsels hebben bestaan.

Maar dat is niet waar. Er hebben tussen de moraalstelsels wel verschillen bestaan, maar die hebben nooit de vorm aangenomen van een radicaal verschil. Wie de moeite neemt om de ethiek van bijvoorbeeld de oude Egyptenaren, Babyloniërs, Hindoes, Chinezen, Grieken en Romeinen eens naast elkaar te leggen, zal in feite getroffen worden door hun grote gelijkheid met elkaar en met de onze. Enkele getuigenissen hiervan heb ik verzameld in de appendix van een ander boek, *De afschaffing van de mens*, maar voorlopig hoef ik de lezer slechts te vragen eens te bedenken wat een radicaal verschillend moraalstelsel zou betekenen. Denk eens aan een land waar iemand bewonderd wordt als hij tijdens het gevecht wegloopt, of waar iemand er trots op

is als hij alle mensen die aardig tegen hem zijn geweest heeft opgelicht. Je kunt je net zo goed een land voorstellen waar twee maal twee vijf is. Er is verschillend gedacht over de vraag welke mensen je onbaatzuchtig moet benaderen – alleen je eigen familie, of je landgenoten, of iedereen. Maar men is het er altijd over eens geweest dat je jezelf niet op de eerste plaats moet stellen. Egoïsme wordt nooit bewonderd. Er is verschillend gedacht als het erom ging of een man één vrouw of vier vrouwen mocht hebben. Maar men is het er altijd over eens geweest dat hij niet maar iedere vrouw mag nemen die hij wil.

Maar nu komt het merkwaardigste. Wanneer je iemand tegenkomt die zegt niet te geloven dat Goed en Kwaad echt bestaan, blijkt altijd dat diezelfde persoon er het volgende ogenblik alweer van terugkomt. Hij zal misschien een belofte aan jou verbreken, maar probeer je dan een belofte aan hem te verbreken, dan klaagt hij onmiddellijk dat dat ‘niet netjes’ is. Een land of volk zegt misschien dat verdragen niets betekenen, maar even later ondergraven ze hun standpunt door te zeggen dat het bepaalde verdrag dat zij willen schenden immers niet redelijk was. Maar als verdragen niets betekenen en als Goed en Kwaad niet bestaan, met andere woorden: als er geen Natuurwet bestaat, wat is dan het verschil tussen een redelijk en een onredelijk verdrag? Zijn ze nu niet door de mand gevallen door te laten zien – wat ze verder ook mogen beweren – dat ze de Natuurwet evengoed kennen als iedereen?

Het lijkt er dus op dat we gedwongen zijn te geloven dat Goed en Kwaad echt bestaan. Een mens kan zich er wel eens in vergissen, zoals een mens ook wel eens een rekenfout maakt; maar Goed en Kwaad zijn geen kwestie van smaak en opvatting, net zo min als de tafels van vermenigvuldiging dat zijn. Als we het daarover eens zijn, ga ik nu verder, en wel met het volgende. Geen mens neemt de Natuurwet werkelijk in acht. Mochten er onder u uitzonderingen zijn, dan bied ik hun bij deze mijn excuses aan. Zij zouden veel beter een ander boek kunnen lezen, want wat ik verder ga zeggen slaat allemaal niet op hen. En dan richt ik mij nu weer tot de overige, gewone mensen.

Wat er nu komt moet u niet verkeerd begrijpen. Ik zit hier niet te preken, en de hemel beware me voor pretenties dat ik beter zou zijn dan iemand anders. Ik probeer alleen maar aandacht te vragen voor een feit: het feit dat wij dit jaar, of deze maand, of waarschijnlijk nog vandaag, verzuimd hebben ons te gedragen op de manier die we van andere mensen verwachten. Daar zijn misschien allerlei excuses voor. Die keer dat je zo onredelijk deed tegen de kinderen was je juist erg moe. Dat ietwat duistere geldzaakje – dat je al bijna vergeten bent – deed zich voor toen je erg krap bij kas zat. En wat je beloofd hebt voor dat oude heertje te doen maar nooit hebt gedaan – enfin, dat zou je ook nooit hebben beloofd als je toen al had geweten hoe vreselijk druk je het zou krijgen. En wat betreft je optreden tegen je vrouw (of man) of zus (of broer), als ik eens wist hoe irritant die soms zijn, dan zou het mij niets meer verbazen – en trouwens, wie ben ik dan wel, verdorie nog toe? Ik ben precies eender. Dat wil zeggen: het lukt me niet zo goed mij aan de Natuurwet te houden, en zodra iemand me vertelt dat ik mij er niet aan houd, heb ik een hele reeks excuses klaar liggen. De vraag is nu even niet of het ook goede excuses zijn. Waar het om gaat is dat ze eens te meer bewijzen hoe vast we geloven in de Natuurwet, of die ons nu bevalt of niet. Als we niet in fatsoen geloven, waarom zouden we dan zo ijverig proberen verontschuldigen aan te voeren voor onfatsoenlijk gedrag? In werkelijkheid is ons geloof in fatsoen zo groot – voelen we zo'n druk van de Regel of Wet – dat we ons eigen schenden daarvan iets onverdraaglijks vinden, en dus proberen we de verantwoordelijkheid naar elders te schuiven. Want het zal u opvallen dat we alleen voor ons slechte gedrag al die verklaringen vinden. Alleen ons slechte humeur schrijven we toe aan vermoeidheid of zorgen of haast; een goed humeur schrijven we aan onszelf toe.

Ziedaar de twee dingen die ik wilde zeggen – ten eerste dat mensen overal ter wereld rondlopen met de merkwaardige gedachte dat ze zich op een bepaalde manier behoren te gedragen, een gedachte die ze niet goed kwijt kunnen raken; ten tweede dat ze zich in werkelijkheid niet op deze manier gedragen. Ze

kennen de Natuurwet; en ze breken de Natuurwet. Deze twee feiten vormen de basis van ieder helder denken over onszelf en het universum waarin we leven.

2

TEGENWERPINGEN

Als ze de basis vormen, dan doe ik er goed aan deze basis nog wat te verstevigen voordat ik verder ga. Uit een aantal brieven die ik heb ontvangen blijkt dat er heel wat mensen moeite hebben om te begrijpen wat deze Wet van de Menselijke Natuur of Zedenwet of Regel voor Fatsoenlijk Gedrag nu precies is.

Zo waren er mensen die mij schreven: 'Is datgene wat u de Zedenwet noemt niet gewoon ons kudde-instinct en is het niet gewoon net zoals alle andere instincten ontstaan?' Nu ontken ik niet dat we wellicht een kudde-instinct hebben; maar dat is niet wat ik bedoel met de Zedenwet. We kennen allemaal het gevoel van een instinctieve drang – zoals moederliefde, of geslachtsdrift, of eetlust. Die drang houdt in dat je een grote wens of sterk verlangen voelt om op een bepaalde manier te handelen. En natuurlijk voelen we soms ook inderdaad dit soort verlangen om iemand anders te helpen; en dit verlangen is ongetwijfeld een zaak van kudde-instinct. Maar een gevoel van verlangen om te helpen is iets heel anders dan een gevoel dat je moet helpen of je wilt of niet. Stel, u hoort iemand die in gevaar verkeert om hulp roepen. U zult dan waarschijnlijk twee verlangens voelen – een verlangen (vanuit uw kudde-instinct) om hulp te bieden, en een verlangen (vanuit uw instinct tot zelfbehoud) om het gevaar uit de weg te gaan. Maar binnen in u blijkt er dan naast die twee neigingen ook nog iets anders te zijn, iets waardoor u weet dat u de neiging tot helpen moet volgen en de neiging om weg te rennen moet onderdrukken. Dit andere, dat een oordeel uitspreekt over twee instincten, dat beslist welk van de twee moet worden aangewakkerd, kan zelf niet een van die beide zijn. Anders zou je evengoed kunnen zeggen dat de bladmuziek

waarin staat dat op een gegeven moment de ene en niet de andere toon op de piano moet worden aangeslagen zelf een van de pianotonen is. De Zedenwet vertelt ons welke melodie we moeten spelen; de instincten zijn slechts de toetsen.

Het is ook op een andere manier te zien dat de Zedenwet niet maar een van onze instincten is. Als twee instincten met elkaar botsen en als er bij het schepsel in kwestie niets anders dan die twee instincten voorhanden is, zal het sterkste van de twee uiteraard winnen. Maar op momenten waarop we ons het meest bewust zijn van de Zedenwet, lijkt zij gewoonlijk te willen dat we de kant van de zwakste van de twee neigingen kiezen. U *wilt* waarschijnlijk veel liever veiligheid zoeken dan een drenkeling te hulp komen; maar de Zedenwet zegt dat u hem toch moet helpen. En hoe vaak zegt zij niet dat we de goede neiging sterker moeten maken dan deze van nature is? Ik bedoel: we voelen het vaak als een plicht ons kudde-instinct aan te wakkeren door de fantasie in te schakelen en medelijden te laten opwellen enzovoort, en zodoende krachten te verzamelen om het goede te doen. Maar het is duidelijk dat je niet *vanuit* een instinct handelt wanneer je bezig bent een instinct krachtiger te maken dan het was. Iets wat zegt: 'Je kudde-instinct is ingeslapen, maak het wakker' kan zelf niet dit kudde-instinct zijn. Iets wat jou laat weten welke noot op de piano luider gespeeld moet worden kan zelf niet die noot zijn.

En er is nog een manier om dit in te zien. Als de Zedenwet een van de instincten was, zou er dus een neiging bij ons te vinden moeten zijn die we altijd 'goed' zouden noemen, die altijd in overeenstemming is met de regel voor het juiste gedrag. Maar die is niet te vinden. Er is niet één zo'n neiging waarvan de Zedenwet nooit zou kunnen zeggen: onderdruk die, en niet één waarvan zij nooit zou kunnen zeggen: wakker die aan. Het is een misvatting te denken dat de ene neiging – bijvoorbeeld moederliefde of vaderlandsliefde – goed en de andere, zoals seks of agressie, fout zou zijn. Het betekent alleen maar dat de gevallen waarin agressie of geslachtsdrift beteugeld moeten worden zich vaker voordoen dan gevallen waarin moederliefde

of vaderlandsliefde beteugeld moeten worden. Maar er zijn situaties waarin een getrouwde man de plicht heeft om zijn seksuele verlangens te prikkelen, of een soldaat om zijn vechtlust aan te wakkeren. Er bestaan ook situaties waarin de liefde van een moeder voor haar kinderen of van een man voor zijn land onderdrukt moeten worden ter voorkoming van onrechtvaardigheid tegen andere kinderen of landen. Strikt genomen bestaan er helemaal geen goede en slechte neigingen. Denk nog eens aan een piano. Die heeft niet twee soorten tonen, 'goede' en 'slechte'. Iedere toon is op het ene moment goed en op het andere fout. Niet één van de instincten en ook niet één groepje instincten is de Zedenwet; deze wet is iets dat een soort melodie maakt (de melodie die we aanduiden als goedheid of het juiste gedrag) door de instincten te dirigeren.

Dit inzicht is overigens van grote praktische betekenis. Het gevaarlijkste wat je kunt doen is: een van de neigingen nemen die bij jouw aard horen en die dan koste wat kost gehoorzamen. Er is er niet één waarvan je niet in een duivel zult veranderen als je er een absolute richtlijn van maakt. Je zou denken dat het met liefde of medemenselijkheid over het algemeen wel in orde is, maar dat is het niet. Laat je de rechtvaardigheid los, dan kom je al gauw tot het negeren van afspraken en het voorkoken van getuigenverklaringen 'uit naam van de mensheid', en word je ten slotte een wreed en trouweloos mens.

Andere mensen schreven mij: 'Is de Zedenwet niet gewoon een maatschappelijk gebruik, iets dat we bij de opvoeding meekrijgen?' Ik geloof dat hier sprake is van een misverstand. De mensen die deze vraag stellen nemen meestal zomaar aan dat wanneer je iets van je ouders of onderwijzers leert, dit dan ook een puur menselijk bedenkfel moet zijn. Maar dat is natuurlijk niet zo. We hebben allemaal op school de tafels van vermenigvuldiging geleerd. Een kind dat op een onbewoond eiland is opgegroeid zal ze niet kennen. Maar daaruit volgt toch niet dat de tafels van vermenigvuldiging een puur menselijk bedenkfel zijn, iets dat mensen zelf hebben gefabriceerd en dat anders had kunnen zijn als ze dat hadden gewild? Ik ben het

er helemaal mee eens dat we de Regel voor Fatsoenlijk Gedrag van onze ouders en onderwijzers leren, en van vrienden, en uit boeken, zoals alles wat we leren. Maar sommige dingen die we leren zijn puur een zaak van gewoonte die anders had kunnen zijn – we leren op straat links te houden maar het had evengoed rechts kunnen zijn – en andere dingen, zoals wiskunde, zijn echte waarheid. De vraag is in welke klasse de Wet van de Menselijke Natuur thuishoort.

Er zijn twee redenen om te zeggen dat zij tot dezelfde klasse behoort als wiskunde. De eerste reden noemde ik al in hoofdstuk 1: hoewel er verschillen in morele denkbeelden zijn tussen het ene land of tijdperk en het andere, zijn die verschillen eigenlijk niet heel groot – lang niet zo groot als de meeste mensen denken – en door alles heen is er één wet te herkennen; terwijl de pure gewoontes, zoals verkeersregels of de manier waarop mensen zich kleden, de grootst mogelijke verschillen te zien geven. De andere reden is deze. Als u nadenkt over deze verschillen tussen de moraal van het ene volk en die van het andere, vindt u dan de moraal van het ene volk wel eens beter dan die van het andere? Zijn veranderingen wel eens verbeteringen geweest? Zo niet, dan zou er natuurlijk nooit morele vooruitgang mogelijk zijn. Vooruitgang betekent niet slechts verandering, maar verandering ten goede. Als er niet één verzameling morele denkbeelden beter was of meer waarheid bezat dan het andere, zou het geen zin hebben een beschaafde moraal te verkiezen boven een onbeschaafde, of de christelijke boven die van de nazi's. In werkelijkheid gelooft natuurlijk iedereen dat de ene moraal beter is dan de andere. We geloven wel degelijk dat sommige mensen die de morele denkbeelden van hun tijd wilden veranderen van het type waren dat we aanduiden als Hervormers of Pioniers; zij begrepen meer van moraal dan hun medemensen. En nu komt het. Zodra u zegt dat het ene moreelstelsel beter kan zijn dan het andere, bent u in feite bezig die beide stelsels af te meten aan een maatstaf en zegt u dat het ene daar beter aan voldoet dan het andere. Maar een maatstaf die de maat van twee dingen aangeeft is iets anders dan die dingen.

U meet ze af aan een Echte Moraal en erkent dat er zoiets als het werkelijk Goede bestaat, onafhankelijk van wat mensen denken, en dat sommige menselijke denkbeelden dit werkelijk Goede dichter benaderen dan andere. Of anders gezegd: als uw morele denkbeelden juist kunnen zijn dan die van de nazi's, dan moet er iets bestaan – een Echte Moraal – waaraan ze hun juistheid danken. Dat uw denkbeeld van New York juist of minder juist kan zijn dan het mijne komt doordat New York, geheel los van wat wij beiden denken, een plaats is die echt bestaat. Als wij beiden met 'New York' niets anders bedoelden dan 'de stad waarvan ik mij in mijn hoofd een voorstelling maak', hoe zou de een dan een juist denkbeeld kunnen hebben dan de ander? Dan zou er helemaal geen kwestie van juist of onjuist zijn. Zo is het ook met de Regel voor Fatsoenlijk Gedrag. Als die regel alleen maar betekende 'dat wat in een gegeven land of volk nu eenmaal wordt aanbevolen', dan zou het zinloos zijn te zeggen dat er ooit een land of volk correcter dan het andere is geweest in zijn aanbevelingen; het zou zinloos zijn te zeggen dat de wereld ooit in moreel opzicht beter of slechter zou kunnen worden.

Mijn conclusie is dan ook dat de verschillen tussen menselijke ideeën van Fatsoenlijk Gedrag weliswaar vaak het vermoeden wekken dat er helemaal geen echte, natuurlijke Gedragswet bestaat, maar dat we bij het nadenken over die verschillen onvermijdelijk gedachten gaan koesteren die eigenlijk precies het tegendeel bewijzen. Maar voordat we stoppen nog één ding. Ik ben mensen tegengekomen die de verschillen overdrijven doordat ze geen onderscheid maken tussen een verschil in moraal en een verschil in geloof aan feiten. Iemand zei bijvoorbeeld tegen me: 'Driehonderd jaar geleden werden in Engeland heksen terechtgesteld. Noemt u dat soms de Wet van de Menselijke Natuur of van het Juiste Gedrag?' Maar de reden waarom wij geen heksen terechtstellen is natuurlijk dat we niet in het bestaan van zoiets als heksen geloven. Als we daar wel in geloofden – als we werkelijk dachten dat er mensen rondlopen die zichzelf aan de duivel hebben verkocht in ruil voor boven-

natuurlijke vermogens en die vermogens dan gebruiken om hun medemens en dood of krankzinnig te maken of om slecht weer te brengen – dan zouden we het over één ding wel eens zijn: als er iemand de doodstraf zou verdienen, dan deze vuile collaborateurs. Er is hier geen verschil in ethisch beginsel; het verschil van inzicht gaat alleen maar over feiten. Niet in heksen geloven betekent wellicht een grote vooruitgang in kennis; geen heksen ter dood brengen wanneer je niet gelooft dat ze bestaan is geen morele vooruitgang. Iemand die geen muizenvallen meer gebruikt noem je niet teerhartig wanneer de reden is dat er volgens hem geen muizen meer rondlopen.

3

DE WET BESTAAT ECHT

Ik ga nu verder waar ik aan het slot van hoofdstuk 1 gebleven was, toen ik zei dat er met de mensheid twee rare dingen aan de hand zijn: ten eerste dat mensen worden achtervolgd door het denkbeeld van een soort gedrag waaraan men zich behoort te houden, wat je zou kunnen omschrijven als eerlijkheid of fatsoen, of moraal, of de Natuurwet; ten tweede dat men zich er niet aan houdt. Nu zullen sommige lezers zich misschien afvragen waarom ik dit raar noem. Er is voor u misschien niets vanzelfsprekender. En u vindt misschien vooral dat ik nogal hard oordeelde over de mensheid. Want wat ik het breken van de Wet van Goed en Kwaad of de Natuurwet noem – zult u dan zeggen – betekent niets anders dan dat mensen niet volmaakt zijn. En waarom zou ik in vredesnaam denken van wel? Dit zou een goede opmerking zijn als ik hier precies had willen vaststellen in hoeverre het ons kwalijk te nemen is dat we ons niet gedragen op de manier die we van anderen verwachten. Maar daar ben ik helemaal niet mee bezig. Ik zoek nu geen schulden; ik zoek waarheid. En in dat verband heeft alleen al de gedachte dat iets onvolmaakt zou zijn, dat iets niet is wat het behoort te zijn, bepaalde gevolgen.

IN DE SERIE *CHRISTELIJKE KLASSIEKERS*
VERSCHIJNT EEN WAARDEVOLLE SELECTIE
VAN TOONAANGEVENDE, INSPIRERENDE
UITGAVEN UIT HET VERLEDEN.

Met aanstekelijke helderheid laat Lewis in *Onversneden christendom* zien wat het christelijk geloof wel en niet inhoudt – zowel praktisch als theoretisch. De vertaling doet recht aan de bijzondere toon die C.S. Lewis wist te treffen: respectvol maar indringend, duidelijk maar subtiel, kort maar krachtig.

Clive Staples Lewis (1898-1963) is de geliefde schrijver van *De Kronieken van Narnia*. Als uitlegger en verdediger van het christelijk geloof is hij populair bij lezers die zich verdiepen in de morele en rationele aspecten ervan.

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

ISBN 978 90 435 3970 8 • NUR 707

9 789043 539708